

ТЕОРИЯ И ПСИХОЛОГИЧЕСКА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ЮНОШЕСТВОТО

Цуриел Цуф

Докторант към катедра „Психология“, факултет ССКН,
Варненски свободен университет „Черноризец Храбър“

Обобщение: Смесът на думата „юношество“ е силно разпространен по света. Във всяко семейство с деца настъпва момент, в който те достигат тази възраст. Юношеството е изпълнено с предизвикателства, както за децата, така и за родителите. Някои деца преминават спокойно през този период, но за други той е изпълнен с бунтове срещу правилата, срещу образователната институция и др.

В настоящия материал ще се постараяме да разгледаме историческите предпоставки за този период от живота.

Вземайки предвид, че определението за тази възраст се появява много късно, ще разгледаме различните подходи на психолозите при тълкуване на поведението в периода на юношеството.

Ключови думи: Младеж, юношество, неформално обучение, социализация, социални норми.

THEORY AND PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ADOLESCENCE

Zuriel Zuff

Doctoral student at the Department of Psychology,
Varna Free University "Chernorizets Hrabar"

Summary: The phrase "adolescence" is very common in the world. In every family with children, there comes a time when the children reach this age. A very challenging age for children and parents.

There are children who go through this period in a relaxed way and some go through it in the form of a pursuit of breaking away from rules, educational frameworks and more.

We will try to see in this article, the historical progression for this period in life.

We note that the definition of this age was made at a very late period.

We will see different approaches of psychologists to interpret behavior in a period of time of this age.

Keywords: youth, adolescence, informal education, socialization, social norms.

С понятието „юношество“ отбелязваме периода на преход от детска към зряла възраст. През този период индивидът се разделя с познатия и сигурен детски свят и поема към новия и неизвестен свят на възрастните.

За много хора юношеството е свързано с „младежки бунтове“, скандали у дома и в училище, личностни сривове и цялостни философски промени на възприятията. Всяка промяна и преход в живота са придружени от трудности и приспособяване.м

Началото на юношеския период е ясен - първите признаци на полова зрялост, т.е. появата на първите **физически-полови промени**: Приблизително на възраст 11-12 години при момчетата и 12-13 години при момчетата. Физическите промени през юношеството са много и настъпват бързо: скоростно израстване на височина, повишаване на теглото, развитие на първичните и вторичните полови белези, поява на акне и промяна на гласа. Тези промени оказват **емоционално влияние** върху индивида, което се изразява най-често в оформяне на самоличността, придобиване на самостоятелност и промени в настроението. Физическите и душевни промени вървят ръка за ръка със **социалните и когнитивни промени**, които настъпват през този период: подрастващите нямат ясен социален статус. Вече не са деца, но все още не са и възрастни. В следствие от неясния им социален статус техните цели, ценности, норми и поведение също губят яснотата, на която са се радвали в миналото. Резултатът е емоционален дистрес, който води до гневни избухвания, резки промени в настроението, тревожност и депресия.¹

Различни подходи към явлението юношество

Едва през 19-ти век периодът на съзряването започва да се разглежда като отделен дял от живота и едва в началото на този век **Стенли Хол**² определя понятието „юношество“ (Adolescence). Хол го описва като период на „буря и напрежение“, период, през който подрастващият изпитва противоречиви и променливи чувства: енергичност и активност от една страна и безразличие от друга, радост, смях и приповдигнато настроение противно на тъга и депресия, егоизъм и високомерие срещу ранимост и срам. Произходът на напрежението при подрастващите се корени, според Хол, в биологичните фактори. Този подход е възприет от психоаналитиците, поддържащи тезата, че почти не съществува юноша, който преминава безпроблемно през този етап от живота си.

В противовес на този подход някои считат, че юношеството не е задължително период на „буря и напрежение“. Известната антроположка **Маргарет Мийд**³, провела множество проучвания сред подрастващи в племенните общества на Самоа и Нова Гвинея през 20-те години, твърди, че юношеството е чисто културна измислица, като в примитивните общества този период не съществува изобщо. С половото си съзряване младежите и девойките в Самоа се считат за пълноправни мъже и жени, които са наясно със своите задължения в обществото и съответните очакванията спрямо тях от тук нататък. Същевременно в западното общество няма определен признак за края на юношеството и подрастващият остава с неясни представи за очакванията на обществото

¹ Encounters with psychology, Second encounter, Tsipi Bar El, Reches publishing house 1992, pages 164, 168-174

² Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education (1904)

³ Introduction to Psychology: Third Division. Unit 7 Published by The Open University of Israel 1990, pages 15-16

от него. Той все още не знае какво ще работи, къде ще живее и кога ще създаде семейство. Неизвестността често поражда напрежение и тревожност, особено в период на скоростни промени, обмисляне и търсене на себе си. Тъй като според Мийд бурята и напрежението, които изпитват някои подрастващи, не са универсално явление, тя предполага, че те произтичат от социокултурни фактори.

Психологът Курт Левин⁴ също твърди, че напрежението в периода на юношеството се корени в социалните фактори, а не в биологичните. Според него изпитваното от подрастващите напрежение е характерно за всяко малцинство, а той открива множество прилики между юношите и членовете на малцинства, които се намират извън обществото и „не принадлежат“ към него. И в двете групи се наблюдават силно повишена чувствителност, склонност към променливи настроения и осъзнаване, че те все още не се считат за истински пълноправни членове на обществото.

Алберт Бандура⁵ твърди, че понякога юношите излъчват „буря и напрежение“, само защото обществото очаква от тях такова поведение и чувства: „Ако обществото нарича подрастващите ‘келеси’ и очаква от тях да бъдат модерни, непредсказуеми и диви, а медиите подсилват този образ, то точно тези очаквания ги принуждават да влязат в ролята на бунтуващи се младежи.“

Проучванията сочат, че част от юношите действително преживяват много труден период, през който са подложени на душевно напрежение, бунтуват се, стават непредсказуеми, емоционални, раздразнителни и лесно преминават от едно настроение в друго. Но повечето от тях не изпитват сериозни трудности и не са склонни към бунтове, като с изключение на „обикновените“ кавги с родителите си, те обикновено са спокойни (Adams, 1980).⁶

От всичко казано дотук може да се заключи, че сред учените няма единодушие относно източника на емоционални трудности в юношеството. Периодът е труден, както изглежда, за част от подрастващите, но не за всички, като не е известно дали причините за това са биологични, социално-културни или комбинация от двете.⁷

⁴ Lewin, K. (1948). *Resolving Social Conflicts*. New- York: Harper.

⁵ Bandura, A. (2008). *Reconstruction of "free will" from the agentic perspective of social cognitive theory*. New York: Oxford University Press.

⁶ Adams, G.R., Montemayor, R. and Gullotta, T.P. 1992. *Adolescent Identity Formation*. Newbury Park: sage.

⁷ *Encounters with psychology, Second encounter*, Tsipi Bar El, Reches publishing house 1992, pages 167-168

Юношеството в наши дни

В западното общество юношеството представлява кръстопът в живота на човека. Подрастващият преминава през драматични физически промени, а успоредно с това намалява способността му за себеанализ, самооценка и лична равностметка, способността да изучава и открива себе си, както и да се самоизгражда чрез самостоятелни решения, избор и посока.

Преходът от детство към зрялост се върти около оста на личностното развитие. Поради сложността на задачата по развитието и необходимото за целта време обществото предоставя на юношите удължен преходен период, период на мораториум. През това време обществото позволява на юношата да изпробва различните версии на себе си. Себеизследване без отговорността на възрастен.⁸

Юношеството е сравнително дълъг процес в нашето общество, който обикновено продължава над десет години. Той се дели на два периода: ранна и късна юношеска възраст. С физическото развитие, половото съзряване и когнитивните промени при подрастващите се наблюдава повишено внимание към телата им и промените, които настъпват в тях. Едновременно с това юношите се сблъскват и с нарастващи изисквания от страна на образователната система.

Психо-социалният мораториум, който обществото им предоставя, е свързан по своята същност с известна нестабилност, а процесът на формиране на идентичността в юношеството като цяло е съпроводен с относително голяма неяснота и несигурност. Затова не е изненадващо, че съществува потенциал за тревожност и объркване, както и затруднение във фокусирането на идентичността.⁹

Ериксон описва основното измерение на юношеството като състояние, в единия край на което стои изграждането на идентичността на Аза, а в другия - смущението на идентичността. Той пояснява, че в крайни случаи се проявява импулсивност на идентичността и разединение на личния образ поради липса на център, върху който идентичността би могла да се облекне.

Изследователите установяват, че понятието за идентичност, както е описано от Ериксон в контекста на юношеството, е много ценно, но сложно и изпълнено със значения, които не могат да бъдат изразени в пълна степен в емпирично отношение. Самият Ериксон се въздържа от дефиниция, която да ограничи значението на понятието и да го опрости.

Марсия¹⁰ определя четири статуса на идентичността (ego-identity status) на база два критерия: изследователско поведение и ангажираност. Четирите статуса на идентичността са:

Дифузия на идентичността - Липса на реален интерес към въпроси на идентичността (в изследователско отношение) и липса на характеристики, типични за подрастващите в тази група.

Личностни характеристики - Силна външна ориентация, слаба решителност.

⁸ (Erikson, 1978, page 155) Erikson, E.H.(1968).Childhood and society. New York: Norton.

¹⁰ Marcia, J. 1980. Ego Identity Development, In: J. Adelson (ed). Handbook of Adolescent Psychology. New-York: Wiley.

Междупличностни променливи - Слаба зависимост от родителите, силна зависимост от приятелите, засилена антисоциална ориентация, слаба способност за справяне със социален натиск.

Предрешена идентичност - Тези юноши имат сравнително ясни позиции. Те уверено изразяват решения си в различни области и поетите от тях ангажименти, без процес на проучване и изследване. Решенията отразяват очакванията на значимите други, обикновено родителите, като се изразяват в присвояване на тяхната ценностна система и техните цели без задълбочено проучване.

Сега ще разгледаме дали развитието на идентичността представлява сходен процес при момчетата и при момичетата.

Джосълсън¹¹ посочва, че теорията на Ериксон, както и други важни теории, всъщност е формулирана въз основа на развитието на идентичността на мъжа, като повечето примери са на мъже. Идентичността на жената зависи в голяма степен от мъжа, когото тя избира. Важно е да се отбележи, че много от изследванията са проведени преди десетки години в свят, в който развитието на жените е било много по-ограничено спрямо съвременното. Статиите, обобщаващи проучването до средата на 70-те години, повдигат въпроса за различните модели на развитие при жените и при мъжете. Докато при мъжете се оказва, че мораториумът и изградената идентичност са най-адаптивните модели, при жените се установяват като много сходни мораториумът и дифузията на идентичността от една страна и предрешената идентичност и изградената идентичност от друга, като последните са еднакво адаптивни.

Марсия заключава, че предрешената идентичност е адаптивно състояние при жените, дори когато не става въпрос за личен избор на собствения път, тъй като това развитие съответства на обществените очаквания и следователно получава подкрепа. Изглежда, че оттогава социалните условия са се променили и процесът на юношеско развитие получава социална подкрепа и при момичетата.¹²

Арчър¹³ установява, че професионалната сфера е еднакво важна както за момчетата, така и за момичетата, но въпросът за кариерата и семейството е по-изявен при момичетата. Едно от заключенията на Арчър е, че формирането на идентичността при момичетата обхваща повече области, следователно е по-сложно.

Разгледахме развитието на детето през периода на юношеството и психологическите характеристики, през които то преминава през тези години. Сега ще разгледаме как юношата се включва в процеса на социализация в обществото.

¹¹ Erikson, 1968, page 155 Erikson, E.H.(1968).Childhood and society. New York: Norton.

¹² (Patterson et al, 1992; Marcia, 1993) Peterson, E.(1992). Under the unpredictable plant. Grand Rapids, MI: Eerdmans.

¹³ Archer, S.L.(1985). Career and family: The identity process for adolescent girls Youth & Society, 16, 289-314

Социализация в юношеска възраст

Основните понятия на възпитанието като социализация са: приобщаване, социална норма, обучение, роли.

Приобщаване

Приобщаването има за цел да адаптира индивида към социалната система. Човекът като индивид не представлява интерес, а само като част от групата. Социалният натиск в групите е толкова силен, че индивидът се заличава и губи в тях. Той става един от многото. Фактори като социална сплотеност, племенно мислене, социални норми и пр., представляват основни фактори за приобщаване към обществото. От индивида се изисква да се подчинява на общото и задължително съдържание. Още от малки децата възприемат посланието: добре е да си като всички, добре е да следваш течението. Дете, което е различно, има проблем... Приемането се превръща в най-висша ценност. Трябва да направиш всичко възможно, за да те приемат.¹⁴

Социална норма

Социалната норма представлява разпространено поведение. Тя указва определената честота на действие, като описва съществуващото или наблюдаваното явление. Съответно, когато казваме, че някой се държи според социалните норми, просто описваме неговото поведение. Тук не се разглеждат ценности. Нормата е безразлична към моралното. Все пак познаваме и неприемливи норми. Трябва да умеем да разграничаваме норма от нормалност. Това е разликата между факти и ценности. Не всеки човек, чието поведение отговаря на нормите, е нормален. Та той може да живее в общество на престъпници, където нормата не е нито морална, нито нормална. Нормата е това, което повечето хора правят и то е прието, а различното е необичайно. Същевременно не бива да забравяме следните моменти, които не винаги съвпадат с тази теза:

Човек може да бъде отхвърлен от обкръжението си, не защото е лош, а защото е различен.

Грозното патенце в групата понякога се оказва лебед.

Гласът на различния би могъл да бъде положителен и ясен вик. По отношение на „Царят е гол“ Натан Ротенстрайх пише¹⁵: *„Когато дадено отклонение от нормите на поведение се възприема единствено като отклонение от образци и навици на обществото, отново не бива да се разглежда като реално отклонение или като недопустимо нарушение, а като несъответствие с определени договорености, а за тях, както е известно, следва да се представят доказателства. Съответно, за да се разгледа дадено отклонение като отклонение от морала е необходимо излагането на доказателства.“*

Ненормалното днес може да бъде нормално утре.

¹⁴ Shoham, G. (1980). Salvation through the Gutters. Tel Aviv: Tcherikover, page 221.

¹⁵ Rotenstreich, N. (1964). Issues in Education. Jerusalem: Published by the School of Education, pages 8-127

Обучение

Според принципа на специализацията, знанието се удвоява на всеки 4-5 години. Хората, които специализират в определени области, не са адекватни в други. За разлика от него, принципът на ефективността подрежда целите и приоритетите съгласно социалните ползи, тоест въз основа на постиженията и резултатите. Основна характеристика на обучението е акцентът върху „как“. Усвояване на умения и техники за изпълнение.

Роли

Когато човек се възприема като „изпълнител на роля“, той трябва да изпълни роля, която „другите“ са определили и предназначили за него, и бива оценяван според степента, с която отговаря на очакванията на другите. Човекът влага неизмерима енергия, за да налага маски върху живота си.

Всеки вижда другия и го възприема през ролята, която той изпълнява. Колкото по-висока и по-значима е изпълняваната от вас роля, другите ви намират за по-важен и по-достоеен за уважение и признание. Човекът като индивид, такъв какъвто е, няма самостоятелна стойност.¹⁶

Основни принципи

След като бяха представени основните цели, върху които се базира възприятието за обучението като социализация, ще представим основните философски принципи в това възприятие:

Обществото предшества индивида. Индивидът не е просто член на обществото, а личността му е продукт на социалния му живот. **Без обществото индивидът не е индивид.** Неговите права произтичат от членството му в обществото. Човекът изпълнява роля и не представлява самостоятелен индивид. Индивидите не се оценяват според тяхната личност, а според това дали отговарят на определени очаквания.

Разпределението на ролите между учител и ученик е ясно и еднозначно. Учителят е преподавател - той говори, мисли, избира учебното съдържание. Ученикът се обучава: той мълчи, възприема, изпълнява.

Образованието е насочено към бъдещето и не се занимава с настоящето. Основната цел на образованието е да подготви детето за бъдещето. Не се отделя никакво внимание на ученика в настоящето. Детето като такова е незначително.

Умът е стока, която се търгува. Той се възприема като предмет, който преминава от ръка на ръка. (От склад в склад. От пълния склад на учителя в празния склад на детето)

Съответно трябва да знаем как да се отнасяме към „консервативността“ на обучението като социализация. Желателно е да обясним на учениците, че сплотеното общество не винаги е добро общество, а може да се превърне и в скучно общество. Трябва да ги научим, че здравото общество има отношение към индивидите и техните разнообразни мнения. Трябва да обясним стойността на индивидуализма. В толерантното общество, образованието представлява най-вече опит да се подпомогне всеки ученик да стане самостоятелен индивид. Неповторим човек. В толерантно

¹⁶ Freire, P. (1981). *Pedagogy of the Oppressed*. Jerusalem: Mifras publishing house, pages 45-59.

общество учителите/наставниците помагат на учениците да реализират своя потенциал. Те не съдят и не поставят етикети.

Библиография

Adams, G.R., Montemayor, R. and Gullotta, T.P. 1992. Adolescent Identity Formation. Newbury Park: sage.

Adolescence: Its psychology and its relations to physiology, anthropology, sociology, sex, crime, religion and education (1904)

Archer, S.L.(1985). Career and family: The identity process for adolescent girls Youth & Society, 16, 289-314

Bandura, A. (2008). Reconstrual of "free will" from the agentic perspective of social cognitive theory. New York: Oxford University Press.

Encounters with psychology, Second encounter, Tsipi Bar El, Reches publishing house 1992, pages 164, 168-174

Erikson, 1968, page 155 Erikson, E.H.(1968).Childhood and society. New York: Norton.

Freire, P. (1981). Pedagogy of the Opressed. Jerusalem: Mifras publishing house, pages 45-59.

Introduction to Psychology: Third Division. Unit 7 Published by The Open University of Israel 1990, pages 15-16

Lewin, K. (1948). Resolving Social Conflicts. New- York: Harper.

Marcia, J. 1980. Ego Identity Development, In: J. Adelson (ed). Handbook of Adolescent Psychology. New-York: Wiley

Peterson, E.(1992). Under the unpredictable plant. Grand Rapids, MI: Eerdmans.

Rotenstreich, N. (1964). Issues in Education Jerusalem: Published by the School of Education, pages 8-127

Shoham, G. (1980). Salvation through the Gutters. Tel Aviv: Tcherikover, page 221.